

יחס ביה"מ כלפי נאשם הטוען לאי-אחריות פלילית עקב מחלה בנפשו ע"י חו"ד פסיכיאטרית במקרי

רצח

הקדמה: אין עבירה ללא אשמה, ובמשפט הפלילי מחמירין ודורשים הוכחה מעבר לספק סביר. בלקיחת אדם והאשמתו, נצטרך להטיל עליו אחריות אישית, שיהא כשיר לעמוד לדין, וכי יהא יסוד נפשי להרשעה. למול כך הוצבו דרכי משפט, ובהם חובות, זכויות, וכן סייגים, המבקשים להגיע לכדי הכרעה משפטית בנידון. ככל הנוגע לשאלות הנפש והשכל, ובעיותיהם, חורג הדיון מן היסוד הנפשי ונוגע בכל המישורים, כעצם כשירות אדם לעמוד לדין. כלי-עזר מרכזי ונפוץ במשפט הפלילי הינו חוות הדעת, ובה 'תעודת הרופא' שהינה חוות הדעת הפסיכיאטרית. האשמה הנתפסת כחמורה ביותר הינה הרצח, והיא תהא לאבן-בוהן לאורך מחקר זה, המבקש לענות מהו יחסו של בית משפט כלפי אדם הטוען/ טעון להיותו בעל הפרעה בנפשו או בשכלו, וכתוצא מכך אינו בעל אחריות פלילית, וכל זאת למול הראיה של חוות הדעת, בדגש על פסיכיאטרית, במשפטי רצח.

תוכן עניינים: מבוא, יחס ביה"מ כלפי נאשם הטוען לאי-אחריות פלילית עקב מחלה בנפשו ע"י חו"ד פסיכיאטרית במקרי רצח, פרק ב': אידיאלוגיות ותפיסות כלפי אי-אחריות פלילית לאדם עקב מחלה בנפשו בראי חו"ד, פרק ג': דוגמאות מרכזיות וגבוליות ביחס בתי המשפט כלפי חו"ד הפסיכיאטרית במקרי רצח, סיכום.

מבוא

קוראים יקרים, אנו שאלו את עצמכם: מתי הייתם אומרים כי אדם ביצע עבירה פלילית, אך אינו אשם בכך? האם אכן תוכלו לומר כי הדבר ייתכן, ואדם כלל אינו אשם? או שמא אשמתו הינה אשמה שונה משאר העבריינים, וכך גם העונש שיש עליו לשאת? הרי קובע החוק כי 'אי-ידיעת החוק אינה פוטרת מאשמה', ואנו נדרשים לדעת את כל החוקים הקיימים, אך האם אכן קיים שיוויון האדם בפני החוק?

מנקודת מבט מסוימת יש כאן אפלייה, תהא היא מתקנת או אחרת, האומרת כי יש הפרעות ובעיות המזכות אדם מאשמה, ועצם הטיעון לכך יוצר דיון מהותי ותהומי לגבי התפיסות של 'למה אנו שופטים נאשמים?', 'מהו העונש אותו אנו מטילים על עברייני?', ועוד שאלות רבות. כעת, לאחר שסיימתי את העבודה, הרגשתי היא כי הנפש והדעת מכילים את החידה האמיתית והלא פתורה של האדם. דרך אחרת להציג זאת היא "היכולת להבחין בין טוב לרע"¹. שאלות שכאלו, המצויות משחר עולם המשפט, זוכות ליתר תשומת-לב בימינו, והתמחויות אנשי-מקצוע, כפסיכואנליטיקאים, הפרו והרחיבו את הדעת, וכך גם האפשרויות, לפתרון.

נקודת המבט היא על היחס של בית המשפט, בהיותו מקבל-ההחלטה, על איש-המקצוע המביע את חוות דעתו במסגרת משפט, בדגש על עבירת הרצח החמורה. לשם כך, אבצע מינוח לחקר ואבססו בדין, ישראלי וכן משפט משווה, אציג אידיאלוגיות ותפיסות שונות בנידון, ואציג 3 דוגמאות גלובליות שונות לביטוי המציאות.

¹ Mental Disorder and Criminal Responsibility, Sidney J. Tillim, Journal of Criminal Law and criminology, Vol.41, Issue 5, Article 4 (ר')

<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3838&context=jclc>

פרק א': מינוח החקר וביסוס הדין

מהי שפיות הדעת? מהו מצב נפשי? כיצד אדם יכול ללקות במחלת נפש? אלו שאלות המתאימות למקצוע השונה ממשפטים, ועם זאת, קיימת נקודה בה הדין/ החוק/ המדינה/ בני האדם המקבלים החלטות, צריכים להעניק לכך תשובה. רבות יעזר בית המשפט האקטיבי במעשיו, והחוק הפסיבי במילותיו, בעזרתם של אנשי המקצוע האמונים על כך, כמומחים פסיכיאטרים וחוות דעתם. אפתח את החקר במילות השופט א' שוהם בפסק-הדין טייטל נ' מ"י² אודות אופן קבלת ההחלטה בערעור על אשמת רצח בגין ליקוי במחלת נפש:

"לאור המפורט לעיל ועל יסוד חוות הדעת, העדויות והראיות שהוצגו בפניו, קבע בית המשפט ..."

חוק העונשין³ הינו הבסיס החוקי בו מצויה הטענה לסייג לאחריות פלילית של אדם על מעשיו. פרק ב' לחוק, "סייגים לאחריות פלילית", מכיל אי-אחריות פלילית בשל מעשה לקטין, להעדר שליטה, שכרות, הגנה עצמית, הגנת בית-מגורים/ עסק, צורך, כורח, צידוק, כניסה למצב בהתנהגות פסולה, חובה לעמוד בסכנה או איום, טעות במצב הדברים, הגנה על רשות שופטת, זוטי דברים, ואי-שפיות הדעת. סעיף 34 ח לחוק העונשין קובע כי אדם לא יישא באחריות פלילית למעשה שעשה אם; בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו או בשל ליקוי בכושרו השכלי, היה חסר יכולת של ממש – (1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול במעשהו, או (2) להימנע מעשיית המעשה. לפיכך, קובע החוק כי אנו מביטים על נקודת זמן בה בוצע המעשה, ואנו בוחנים 2 פקטורים, האחד הוא מצבו הרוחני והשכלי של האדם, והשני היא תוצאת מצב האדם לכדי הבנה/ מניעה.

הבעייה השקועה בכך היא שיפוט אדם לכדי נפשו ושכלו. תשובה לכך טמונה בעובדה כי טענת אי-שפיות הדעת הינה טענת הגנה, וכי הטוען לדבר-מה עליו נטל ההוכחה. לפיכך, כעת נדרש מטעם ההגנה להוכיח כי אכן אותו אדם אינו שפוי בדעתו/ נפשו (צ"ע: מהי מידת/ רמת ההוכחה הנדרשת כדי להוכיח כי אדם לוקה במחלה?).

חוק טיפול בחולי נפש⁴ הינו חוק חשוב למחקר. הוא מכיל בסעיף 1 הגדרות וישויות הקשורות לשאלת המחקר, כבדיקה פסיכיאטרית הנעשית ע"י פסיכיאטר מחוזי או אדם מטעמו, וועדה פסיכיאטרית הכוללת משפטנים, רופאים, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים. סעיף 6 קובע כי פסיכיאטר מחוזי רשאי להורות להביא בדחיפות אדם לבדיקה פסיכיאטרית, עוד בטרם ביצע כל מעשה הנושא אשם. בסעיף 15 נקבע כי אם הועמד נאשם לדין פלילי וביה"מ סבור כי לפי הראיות הנאשם חולה ועל-כן אינו יכול לעמוד לדין, אזי יישלח לטיפול רפואי, אך רק לאחר קבלת חוות-דעת פסיכיאטרית (וגם בית המשפט רשאי לבקשה), וכן כי אורך תקופת האשפוז המירבית תהא תקופת המאסר המירבית. לענייננו, קבוע בסעיף 15(ד1)(2)(א)(ג) כי "...עבירה שדינה מאסר עולם – 25 שנים", ובסעיף הבא נקבע כי קיים סייג המאפשר לבית המשפט להקל על נאשם בעבירות, אך לא בגין עבירה שדינה מאסר עולם.

חוק העונשין קובע בסעיף 300 ("רצח") כי העונש היחיד לסוגי העבירות בסעיף זה הינן "מאסר עולם". סעיפי

² ע"פ 3617/13 יעקב טייטל נ' מדינת ישראל, מיום 28.06.2016 [פורסם בבנו], פסקה 10 לפסק דינו של הש' א' שהם

³ חוק העונשין, התשל"ז – 1977 (להלן: "חוק העונשין")

⁴ חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א – 1991 (ר' https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/163_002.htm)